

РОЛЬ ТЕОРІЇ В ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ СНОВИДІНЬ

Використання теорії в емпіричних дослідженнях, поєднаних з інтроспективною методологією, є складною і дискусійною проблемою. Це пов'язано з тим, що т.зв. якісні дослідження, на відміну від кількісних методів, заснованих на статистичних процедурах, не можуть бути жорстко формалізовані. Якісні методи досліджень носять специфічний характер, що пов'язане з їх спрямованістю на вивчення особистісних проявів суб'єктивного світу людини, які мають унікальний, а не всезагальний характер. Якісна методологія часто використовується для вироблення гіпотез, може передувати кількісним методам дослідження, метою яких в поєднанні з якісними методами є підтвердження або спростування заявленої гіпотези. Однак слід зауважити, що якісні дослідження мають спиратись на епістемологічні процедури, які обумовлюють мету й значення дослідження. Необхідною умовою такого дослідження є використання теорії.

В літературі, присвяченій питанню ролі теорії в якісних дослідженнях, існує також проблема термінології: різні підходи до цієї проблеми використовують різні терміни для позначення теорії: «концептуальні рамки», «теоретична основа», «парадигма», «епістемологія». Американські вчені Кристофер Коллінз і Керрі Стоктон в своїй статті доводять, що, незважаючи на використання різних термінів, необхідним є розуміння центрального місця теорії в таких емпіричних дослідженнях [1, р.1]. Слід зауважити при цьому, що використання тих чи інших термінів для позначення теорії також є дискусійною проблемою.

Вплив теорії на емпіричні дослідження залежить від поставленої мети, а також від розробленості проблеми і попередніх теоретичних настанов. Використання теорії необхідно для формулювання завдань дослідження, вибору методів та порівняння результатів дослідження з попередніми теоретичними настановами. При цьому необхідно бути обережним щодо надмірної залежності від теорії, якщо така залежність може обмежувати спроможність отримати нові результати та висновки в ході емпіричного дослідження. Результатом такого підходу до взаємозв'язку теорії та емпірії може стати підтвердження використаної теорії або спростування деяких її положень чи самої теорії.

Питання використання теорії в дослідженнях сновидінь є складною і при цьому дуже актуальною проблемою. Це обумовлено причинами, пов'язаними зі специфічним характером емпіричного дослідження самого

феномену, з критичним ставленням до можливості тлумачення сновидінь, скепсисом відносно існуючих теорій сновидінь (З.Фрейда, К.Г.Юнга, деяких сучасних дослідників) і можливості розробки нової, сучасної теорії сновидінь саме в психології.

Критичне ставлення сучасних дослідників феномену сновидінь до теорії З.Фрейда засноване на прагненні знайти об'єктивні критерії для теоретичного обґрунтування результатів емпіричних досліджень. Такому прагненню сприяли успіхи, яких досягли в останнє півстоліття різні науки (фізіологія, нейронауки) у вивченні сну. Однак необхідно розуміти, що успіхи у вивченні сну стосуються насамперед фізіології, а не психологічних його характеристик. Останнім часом психологи все частіше звертаються до кількісних методів дослідження сновидінь. Проте такі дослідження дають матеріал для узагальнення результатів, які стосуються типових сновидінь, однак не можуть стати серйозним підґрунтям для розуміння природи і сутності цього феномену і для створення психологічної теорії сновидінь, відповідної до нових наукових досягнень у вивченні цього явища. Труднощі в створенні теорії полягають, на думку автора, у відмові визнавати достовірність результатів досліджень, заснованих на інтроспективних методах і звітах осіб, які проводять натуральні спостереження протягом тривалого часу. Результати таких спостережень вважаються багатьма дослідниками суб'єктивними і недостовірними. Однак саме т.зв. довготривалі натуралістичні спостереження можуть стати основою для отримання нових результатів і нових знань про феномен сновидінь.

Постає питання: яким чином можливо використати теорію З.Фрейда і методологічні процедури у вивченні феномену сновидінь, запропоновані членами Міжнародної Асоціації вивчення сновидінь (IASD) для проведення емпіричних досліджень? Слід зауважити, що після З.Фрейда, незважаючи на наукові досягнення у вивченні фізіологічного стану сну і пов'язаного з ним характеру сновидінь, нової теорії, яка б дорівнювала за значенням теорії австрійського вченого, створено не було. При тому, що теорія Фрейда зазнавала серйозної критики з боку сучасних дослідників сну, в самій методології вивчення сну і сновидінь у них багато спільного. Як відомо, Фрейд записував свої сновидіння, а також сновидіння своїх пацієнтів. Ведення записів в журналах (протоколів), аналіз фрагментів сновидінь «досліджуваного» без критики з боку його свідомості, знаходження зв'язків між образами сновидінь і подіями в житті суб'єкта – такі методи застосовував З.Фрейд, застосовують і сучасні вчені-психологи. Головна різниця полягає в тому, що теорія австрійського психоаналітика базувалась на аналізі невеликої кількості сновидінь, в той час, як сучасні дослідники намагаються тлумачити сновидіння на основі аналізу сновидінь великої кількості досліджуваних. Для теоретичного обґрунтування емпіричних

досліджень створюються лабораторії сну, в яких підготовка, отримані завдання, відповідні умови для учасників експерименту мають на меті отримання результатів, що відповідають заявленій гіпотезі.

Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що в якісних дослідженнях необхідно спиратись на теорію, завдання якої полягає у керівництві для емпіричних досліджень, роз'ясненні й визначенні логіки методологічних процедур, аналізі отриманих результатів досліджень і формулюванні висновків, які можуть розширити теоретичну базу знань про досліджуваний феномен. Теорія сновидінь З.Фрейда, яка була створена більше століття тому, є актуальною з точки зору існуючих знань про цей феномен, а також як спосіб аналізу та інтерпретації отриманих даних в психоаналізі.

Використання теорії сновидінь З.Фрейда як методологічної основи емпіричних досліджень цього феномену може стати імпульсом для розробки нової теоретичної моделі сновидінь. Теорія австрійського психоаналітика може використовуватись як концептуальна основа для проведення емпіричних досліджень, однак не повинна ставити дослідників в залежність від її висновків. Сучасні якісні дослідження, т.зв. натуралістичні спостереження, які тривають довгий час, дозволяють простежити зв'язок сновидінь з подіями в житті людини. В лабораторних умовах спостереження обмежені в часі, а тому простежити вплив сновидінь на життєві події досліджуваних дуже складно. Роль теорії, зокрема теорії З.Фрейда, в якісних дослідженнях є дуже важливою з точки зору її значення не тільки як бази даних і основи для подальшого розвитку знань з проблеми сновидінь, а і з точки зору розробленої методології, яка не втратила свого значення і в наш час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Collins, C.S., & Stockton, C.M. (2018). The Central Role of Theory in Qualitative Research. *International Journal of Qualitative Methods*, 17(I). <https://doi.org/10.1177/1609406918797475>.